

доц. др Драгомир Сандо
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за пастирско богословље
dsando@bfspc.bg.ac.rs

Цивилизација и(ли) култура у служби просвете

Сажетак: Култура је саставни део целокупног друштвеног и индивидуалног живота или скуп свих значајних људских тековина, како материјалних тако и духовних, без којих не би могао постојати човек. Истовремено, култура подражава обрађивање, неговање, гајење, и све што настаје људском упорношћу, изражавањем и сазнањем, идејама и искуством. Она се измигољава са поистовећивањем цивилизације и тврди да постоји знатнија разлика између њих самих. Етимолошки посматрано, цивилизацију би довели у везу са ширим људским и социјалним феноменом док би културу везали за израз култус, што значи божанство и све што је везано за небо, трансцедентност и онострано. Свакако да је култус кроз време постао општији појам и да га прихватамо онако како смо га већ тумачили, али никада неће избледети јак опортунитет између цивилизације и културе и њима нечега условљенога, а то је религије.

Кључне речи: култура, цивилизација, Црква, образовање, васпитање

На први поглед нећемо сасвим приметити разлику између дефиниција *цивилизације* и *културе*, које више личе на граматички плеоназам или синтагму. Ако узмемо лексикон или неку од енциклопедија, наћи ћемо да је *цивилизација* синоним за *културу* настала од латинске речи *civilisatio* што указује на степен културе и начин живота који долази после варварског и примитивног периода људи живећи у заједници и који доноси просвећеност, образованост, уљудност и друштвену усклађеност. За Луиса Моргана постоје три врсте цивилизације: Први, одређени ступањ у људском развоју; други, обележавање једне историјске епохе и; трећи, живот заједнице обилован културним карактеристикама у једном периоду значајним за појединца и заједницу. По свој прилици, израз цивилизација потиче као последица послератног периода када су учесници рата скидали своје униформа, а потом се посвећивали другом, унутрашњем начину живота. Чињенице говоре да је цивилизација појам који грли културу и својата је, те зато и стоји у нашем вечерашњем наслову теме везник „или“?

За културу се може рећи да је саставни део целокупног друштвеног и индивидуалног живота или скуп свих значајних људских тековина, како материјалних тако и духовних без којих не би могао постојати човек. Примера ради, све подсећа на силне сличности сродних појмова као на пример да у првом моменту не по-

стоји разлика између базичне и алтернативне медицине, образовања и васпитања, или пак религије и богословља итд. А разлика је видна и прилична као што израз *култура* подражава обрађивање, неговање, гајење, и све што настаје људском упорношћу, изражавањем и сазнањем, идејама и искуством. Потом правилима живота као што су обичаји, навике, симболи, веровања и духовно стваралаштво, па потом култивисаност кроз образовне установе, музејске вредности, позоришта и квалитет јавног живота. Другим речима: *култура* се измигољава са поистовећивањем *цивилизације* и тврди да постоји знатнија разлика између њих самих. Етимолошки посматрано, цивилизацију би довели у везу са ширим људским и социјалним феноменом док би културу везали за израз *култис*, што значи божанство и све што је везано за небо, трансцедентност и онострано. Свакако да је *култис* кроз време постао општији појам и да га прихватamo онако како смо га већ тумачили, али никада неће избледети јак опортунитет између цивилизације и културе и њима нечега условљенога, а то је религије.

За китајску цивилизацију се тврди да је постојала око пет хиљада година. Свакако да су морали постојати огромни разлози за тако један посебан дуг период који су човечанству у оно време дао, између осталогa, прво писмо са око 50.000 знакова, задивљујуће културе, писмености и пословица које и данас пуне искуствене мудрости ми користимо мислећи да су од недавног времена Мркаља и Вука. А основна тајна њиховог постојања јесте у најизраженијем култу који у вертикали гласи: *Бој на небу, цар у држави и домаћин у кући*. Од те вертикале као општег животног стожера се морало полазити и враћати, а тај однос свакога члана заједнице са било којим од та три ауторитета усклађивао се строгим законским правилима, дужностима и обавезама до најситнијих детаља.

Индија се сматра колевком светске културе и постојбином најлепших јуначких прича, басни и песама. Свети језик старе Индије- санскрит сачуван је у индијским светим књигама- ведама, а обиловао је најлепшим стилем као створеним за поезију. Истовремено се Индија сматра колевком и зачетником културе словенских, германских, романских, грчких и других индоевропских народа. Вегетација и природа у Индији која обилује у свим лепотама, доприносила је томе да се њено становништво задахњивало сањалачким и песничким духом. Индијски религиозни дух се такође тако развијао, првобитно огледајући се у поштовању природних сила као у свемоћно божанство. За индијску цивилизацију и културу се слободно може рећи да је била религиозност емоција јер су се управљали ка царству небеса више него царству земаљском. Устројство државе, помешано са лепом маштом њиховог живота није дозвољавало учмалост духа. Религиозни темперамент одвајао их је од земаљског размишљања водећи их небеском, дајући на тај начин задатак животној тежњи да се отргне од земаљског света који је ништаван и да се непрестано враћа божанском пореклу. На тај начин се сусрећемо код њих са пуно религиозних обичаја аскетског карактера и дубоке оданости божанствима.

Антички Грци су најочигледнији пример како је цивилизација била условљена културом. Код њих је још врло рано постојао осећај наклоност вештини и уметности. Тако да код Грка срећемо лепе рађевине и уметничка дела каквих нема код других народа или се јављају много касније, а поезија се развила каква је непоновљива у свим

потоњим културама. Калокагатија је био израз лепог и доброг у њиховој култури. Грци су уживали у ономе што је натприродно и тајанствено. Најјачи утицај на културу Грка раног времена, имао је Хомер својим ненадмашним спевовима о Илијади и Одисеји. Оба та спева била су подесне читанке за народ из којих је грчка омладина учила васпитању; како треба да поштује своје родитеље и старије, да чувају народне обичаје и како да се у друштву уопште понашају. Из ових спева се истовремено васпитавала грчка младеж навикавајући се на стидљивост, смерност, учтивост и узржљивост у свему. Из таквог односа према култури се црпио осећај чисте народне побожности и обичаја па и љубави према народу и отаџбини. Чистим језиком се учило лепом изражавању и произношењу својих мисли. Сваки јавни наступ користио се за читање одељака ових али и других спева и стваралашава. Грчки филозофи, посебно Сократ, Платон и Аристотело су сумирали општу народну мудрост изражавајући је кроз своја учења која се и дан данас научно изучавају.

Сличне карактеристике су се могле срести у цивилизацији и култури код Египћана, Персијанаца старих Римљана.

Пратећи старозаветну библијску историју јеврејског народа, не можемо са сигурношћу повући линију шта припада цивилизацији, а шта култури. Са извесном опрезношћу рећи ћемо да је цивилизација нешто што је припадало богоцентричности, омеђеном Божјом мером и оградом као начину живота богоизабраног народа. Културу старог Израила би довели у везу са строгим законом где су сви чланови јеврејске заједнице обавезни да га се строго придржавају и да извршавају до детаља све законске прописе не само етичке природе него и култно-обредне и друштвено социјалне. Свест о једном Богу и једном семену из кога настаје Изабрани народ и савез са Богом потврђиван и посведочаван обрезањем и верношћу јединственим законом, црвена је нит месијанске вере која је претворена у духовно и историјско наслеђе. Духовни благослов Аврама, Исака, Јакова, потом Мојсија и других старозаветних патријараха испуњен жртвоприношењем, старозаветним празницима и довођењем мере живота у светост су норме култне важности и постојања.

Хришћанска цивилизација је рођењем Спаситеља света Господа Исуса Христа омеђила време и културу као пуноћом свих догађања не само временском поделом на стару и нову еру, старо и ново време, стари и нови завет и савез, него по речи Спаситељевој „све новим чиним“, значи, и новину, и првину и у цивилизацији и култури.

Новозаветни богонадахнути списи и патристика су постали и остали критерији човековог свакодневног живота и норма културе у свим димензијама ваљаног живота. Онолико колико је култура била кадра и моћна да се дарује човечанству, онолико се мерила са духовним вредностима мером Цркве и самога хришћанства. Хришћанска култура и црквено стваралаштво је било управљено *ad extra*, како би га дефинисао С. Булгаков у свом делу *Црква и култура*, као принципијелан и историјски њен задатак. Таквом културом хронолошког поретка оживљава се непрестано унутарња наука која би престала мучити мртвим и безидејним „дисциплинама“ отргнутим од целине. Култура ће у ширем смислу речи постати замена за израз науке, уметности, етике и философије живота. Њихов број је непробројив!

Многе велелепне манастире храмове различите по лепоти како спољашњости тако и унутрашњости, уметничке вредности и културе, говоре о префињеном осећају самих аутора али и побожности која је врвила из њихове преданости светим задацима. Византолог Димитрије Богдановић ће једном приликом рећи да је сва култура уметности била у служби неуметности, указујући јасно на дубље основе њеног настанка и служења, као извора светости и живота, а не само нечега што је ствар естетике и дискурсивности, мада је и она важна. Највреднија књижевна дела у свим жанровима једном за свагда су заквашена непролазним вредностима Еванђеља потврђиваног као непрестане инспирације.

Време средњовековне схоластике и новременог материјализма са хришћанског становишта је било бежање од истинских културних вредности живота у име псеудо слободе, првенствено слободе духа.

Као и код свих других цивилизованих народа света, и у нашем народу хришћанска култура је имала пресудан значај. Писменост и први словенски језик настали су на темељу богослужбених књига и литературе. Представници Цркве су били први књижевници и народни писци. Између осталих, ево једног записа архиепископа Теофилакта са краја 11. века (у време Климента и Наума, ученика свете Браће Ћирила и Методија датираног око 910. г.) где он пише да су наши преци у областима југозападног дела словенског бивствовања налазили су у потпуној простотити и многобоштву, а живели су слично стоци с којом су се највише бавили. Поља њихових беше мало, па и та су једва обрађивана била. За племенито воће нису ни знали; јер по целој словенској земљи, како вели Теофилакт, расле су само дивљаке. Прилике у време Немањића подразумевале су културно усхићење у свим нивоима. У свему је опонашана проверена византијска култура и она је нашла природан свој ток у српском народу тога времена. Пре свега негована је уметност која је расла од обичног занатског рада до идеалних достигнућа, до уметности која је неодољивом тежњом ка идеалном, узвишеном и племенитом била кадра да пробуди уметнички дух у човеку. Архитектонска уметност је најгенијалнији и намоћнији израз за осећај човековог нагона за зидарством. Књижевност се разбокорила на историјску и поучну поезију, песништво, еп... све врсте књига представљају драгоцену благо за познавање наше културне прошлости, не само по садржају него и по уметничкој изради. Остаје само да се човечанство диви стрпљењу, вољи и знању писаца и преписивача њиховим украшеним бојама, орнаментима у виџетама, иницијалима и минијатурама, а покадкад сребром и златом. Црквено и народно песништво је настало као плод нивоа богослужбеног али и свенародног живота. Практичност свакодневног живота је био нераскидив од ових вредности.

Црквена култура се огледалала и попут мере народног морала. Као основу друштвеног живота, Црквом су се доносиле друштвене уредбе и закони. И не само да су се доносили, него је задуго Црква била и једини извор законодавства, те је само она могла давати законима потребну снагу-божански и култни ауторитет. Стварајући прве законе и уредбе, опет по угледу на византијске, одређивала су се права и дужности људи, породица, народа, друштва и саме државе. Сходно таквом искуству велики Гогољ би имао у виду свехришћански однос према култури рекавши: "Сваки човек увек и свуда може и треба да поступа као хришћанин." Низашта „природно“ не сме бити одбачено, већ све мора да се преобрази у очишћеном срцу.

То битно начело хришћанске етике допуниће Владимир Лоски: *јер сав живоїи ѿочевши од најнижих ѿјава свакодневної живоїи ѿа до највиших културних ѿековина, све мора да се ѿрисно веже за Цркву, која мора да све блаїослови и ѿпросветиїи.*

Питање и констатацију коју је поставио савременом времену Георгије Флоровски гласи: „Европска култура се налазе на сметишту хришћанске цивилизације.“ Он је то рекао посматрајући свет споља, са позиција културе и цивилизације на Цркву. Ту треба имати на уму много чега су чим се среће човек европских простора данас и није тешко закључити да та иста догађања немају никакве сличности са хришћанством, него му у новом времену пркосе и против стају. Као да се поново чује члас Димитрија Карамазова: „Широк је човек, преширок је човек, треба га сузити!“ У својој тескоби божански плашт и небо су тесни за човека, па самим тим и хришћанска култура. Какви ће исходи и последице бити, остаје на времену које је испред нас.

Са друге стране Црква не допушта напросто сваку културу, сваки историјски догађај већ она тежи да оживи културу помоћу хришћанског идеала, да веже свако стварање са темом о спасењу и да тако оправда културу, тј. да је ослободи од сваке таме као и сам живот или да је такорећи спасе, писаће у свом чланку један од највећих православних педагога и психолога, а тиме и посленика културе протојереј Василије Зјењковски. Он види проблем у усаглашавању Царства Божјег које није од овога света са таштинама и бригама времена у којима почива светска култура. Да би се помирела ова два становишта, то значи за хришћанина да сав земаљски живот, а тиме култура и цивилизација може и треба да зрачи из вечне светлости.

Ниуком случају не треба потцењивати моћ и снагу праве културе, а уз њу и цивилизација и њихов допринос човечанству без обзира на било какве изазове. Њихово историјско наслеђе као сенка пратиће време човеково без обзира на нашу тренутну вољу и расположење. Томас Ман ће у свом роману *Помейња и рани јад* записати: „Професори културне прошлости не воле историју која се догађа већ ону која се догодила...и да њихово срце припада повезаној, побожној и историјској култури прошлости.“ Ова помало иронична формулација осветљава и његов сопствени духовни став, који се потиरे тиме што се управо ње постаје дубоко светлан. Време и здрава анализа постају најбоље решето за све вредноте овога и оваквог света у коме живимо.

Abstract: Culture is an integral part of the overall social and individual life, or a collection of all significant human achievements, both material and spiritual, without which there could be no man. At the same time, culture mimics cultivation, cultivation, breeding, and everything that occurs to human persistence, and expressing knowledge, ideas and experience. It izmigolja-va with equating civilization and argues that there is any significant difference between them. Etymologically speaking, civilization would have led to the larger human and social phenomena while the culture tied to the term kultus, meaning deity and everything related to the sky, transcendence and beyond. Certainly the kultus in time become a more general term and to accept it as we have already interpreted, but will never fade strong opportunism among civilizations and cultures and qualifying them something, and that is religion.